

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

AZ A KETTŐSFALU kupé, amely Hamar gazdát Pestről visszahozta, amilyen szűk volt, annyi szóbeszédet zudított a szegény kör- orvosra; a gummicső meghurcoltjának azonban nem sokat használt vele. Mi az érdem, ahol a politika dudál? Madár, aki túl akarja énekelni a fürgeteget. Ne legyünk nekibúsult magyarok: az ilyen madár nemcsak Magyarországon nevelődés, de Hodos bizonyára méltó Magyarországhoz.

Zoltán elébb ment el Kuka Márihoz s csak aztán nézte meg az öreg Varga dagadt fejét, pedig az már majdnem úr, régi pantallós s Pestre utazgat a szövethézet ügyeiben. Lehet-e ennek a Zoltánnak Hodoson tartós igaza? Aki a Kuka Márihoz húz, annak az igazsága is csak Kuka Mári-igazság lehet s ha bizonyos látszatok melléje találnak állni, annál rosszabb az igazságára nézve. Egy Boda Zoltán, aki megbökte a Hamar István gyomrát s holnap lecsukják, ártatlan emberecske, majdnem megmosolyogni való. Egy Boda Zoltán, aki mellé ólomkoporsóban érkezik a mentőtanu s betört ablakokban áll oldalára a cigánysori népszerűség, valóságos Dózsa s minden belsősoriban fölcsigazza a hajtóvadászt.

Hetzelnék ilyenformán talán nem is kellene azt a tizenhatszázalékos kölcsönt felvennie, ha nem olyan agyaras-szarvas az a bíróság előtti kudarc. Ahhoz a kudarchoz azonban egy járás veri a visszhangot s Molnár Zsófia az ő másféléves menyasszonysága Nessus-ingében úgy lobog a falu fölött, mint a gyújtó közhangulat. A kilukadt daganat előtt még a belsősoriaknak is meg kell osztaniok a haragjukat és Zsófia két-élű érdekei igen természetesen válnak a felháborodás kétélű pallosává. «Ilyen orvos mellett bolond, aki nem megy kuruzslóhoz», ebben summázhatók azok a hosszas sűgás-bűgások, melyekkel Molnár Zsófia a falut keresztül-kasul átszántotta, elvetette s végül a vőlegénye javára learatta.

A falu minisztertanácsa elejtette Hetzelt, de nem ejthette el önmagát, sőt talán épen mert egyik tagját ki kellett szolgáltatnia a Cigánysor igazának, csak görcsösebben fegyverkezett az áldozat-követelő Minotaurus ellen. Az ifjú nemzedék, amely Hodos minden posztját megszállotta már, virtusa próbájának tekintette, hogy elnyomja a cigánysori szörnyeteget s Pákozdyék vacsoráin vagy jegyző Lajcsiék ötórai teáin, mint ifjú daliák dárdazaja csörrent föl a Bodataurus elleni készülődés.

Ebben a készülődésben ki-ki a maga vérének és hivatalának a gőze

szerint vett részt. Csanádi Gábor például a kor vallástalanságát vonta felelősségre Zoltánért. Boda Zoltán csak tünete az idők zavarának. Ő ismeri kölyök-kora óta. Nem volt ez mindennapi fiú, csak különc. Ami hóbort van a világban, már pedig sok van, ez fölszívta, mint a spongeya. Már sonki kisdiák korában is ő volt az a szakadár, akit nem lehetett a nyájba visszaédesgetni. Ő sajnálja; neki kellemetlen is, hogy ép a hajdani osztálytársa ellen kell fellépnie, de végre is az ő egyházközségébe vette be magát, itt mételeyezi az embereket. A farkas sem tehet róla, hogy farkas, mégis le kell durrantani.

Jegyző Lajcsi ifjú felesége is a szájalom fuvoláját fújja. Ő még medika-korában megjósolta, hogy Zoltánnak nincs más választása, vagy a pisztolycső, vagy a tébolyda. Furcsa emlékei vannak neki erről a Zoltánról s örül, hogy a pszichológiai szimata nem csapta be. Egyik nap agyonbeszélt egy társaságot, olyan volt az esze, mint a kukorica, amikor pattogtatják, másnap köszönés nélkül rohant el mellette, s ha nyakon csípte, eldugta a keze elől a kezét, mintha véres lett volna. Ő akkoriban, megvallja, húzott hozzá; Lajcsi még féltékenykedett is (ó, Lajcsi nem volt mindig ilyen közömbös), de aztán belátta, hogy Zoltán azok közé a lángész és őrülség oromfalán sétáló degeneráltak közé tartozik, akik végül mégis csak az őrülség felé szédülnek le. Különösen jól emlékszik egy estére. Volt nekik egy régi barátjuk, egy miniszteri titkár, igen kulturált ember... S a miniszteri titkár kiválóságát föltevésék követték, miért menekült el Zoltán az ő zsúrukról s ezekben a föltevésékben Magda hajdani medika-fele igen szemrevalóan csillant meg a hajdani úszóbajnoknál alatt, aki ebben a vidéki környezetben egyre húsosabb-lomposabb asszonyossággá testesedett.

Nem lehet azt állítani, hogy Pákozdy ennek a húsos-lomposágnak ellensége lett volna, sőt igen szívesen lopta meg egy-egy belekarolás erejéig jegyző Lajcsi férji közönyét. A pszichológiai vacakolásokat azonban nem szerette s éles-tréfás férfiszóval torkolta le Magda humanizmusát.

— Nézze, kedvesem, magukat, orvosokat arra tanítják, hogy minden betegség. Ha a béresem ellopja a takarmányt: betegség. Ha Léde-rerné földarabolja Kodelkát: betegség. Jó, jó, hiszen ha az ember nagyon utána néz, persze, hogy betegség. Nem betegség-e olyat csinálni, amiért megpofoznak vagy felkötnék? De tessék kijelenteni, hogy a feldarabolás betegség s a feldaraboló betegek száma ijesztően meg fog gyarapodni. Szép, szép a humanitás, de az egészből az következik, hogy bizonyos betegségeket puskacsővel kell gyógyítani. Még megértem, ha egy-egy nagy országos nevű családot kell kimosni a szégyenből. Ilyenkor jöjjenek maguk és dugják be a magafeledt családtagot egy szanatóriumba. Ez még társadalmi jótett is, a tekintélyt védik vele. De mit akar a cigánykuruzslótól? Lelőni, mint a farkast, ahogy a tisztelendő úr is mondta!

A tisztelendő úr természetesen letompította a neki tulajdonított jelszót. Egy pap ilyen élesen még a farkasok ellen sem foglalhat állást,

bár a dolog lényegében egyet kell értenie a bérlő úrral. Magda azonban visszaemlékezik a hajdani zsúrviták magas szintjére s megforgatja rozsdás vívőtőreit. De ez csak látszat-vívás, a «maguk orvosok» kitétel eleve lekenyerezte őt. (Hiszen az öreg jegyző halála s Lajcsi bátor leánykérése az utolsó szigorlattól váltotta meg.) Különben is a Pákozdy álláspontja tagadhatatlanul férfias. Komisz, de kemény ember ez s ha csak tréfából öleli is meg az embert, a kabátujja alatt vas-szalagok feszen-
genek.

Mások viszont még Pákozdynál is keményebb falak, ha a méltányosság borsóját kell visszahányini. Fia, Horváth Sándor (félév óta az egyetlen Horváth Sándor) még ma is azt a szókincset nyüvi, amellyel annak idején a pesti különítmény ajándékozta meg. Bodák és «vörös kutyák», vagy mint tőzsomszédok, vagy mint szinonimák jelennek meg az ő nyelvhasználatában. Ki szabott a vörös kutyák fogalmának tágabb határokat, mint ő? Mindaz, ami alatt az ő szabad szelleme nem akart megrakott tevé lenni, valamiképp a vörös kutyák találmánya volt. Vörös kutyák voltak az írók, akiknek a könyveit nem olvasta, vörös kutyák azok az európai politikusok, akik nem hozták vissza Vilmos császárt s vörös kutyák a gabonakereskedők, akik negyven százalékot nyertek a búzán. Mindezek a vörösök az ő képzeletében egyetlen vörös kartelben futottak össze s ennek a nagy vörös szabadkőművességnek volt helyi lerakata a Boda-kolónia. Fia, Sándor valami sejtrendszer szimatolt a Cigánysoron. Nagy vörös kutyák lappanganak e mögött s majd meglátjuk, mi lesz a vége.

Gulyás Pisti községi jegyzőnek viszont jó oka volt, hogy ezt a vöröskutya-kartelt ne tartsa agyrémnek. Ő már rég figyel, honnét kapják Bodáék a pénzt. A vevényen a legidősebb fiú neve áll, aki megvan húsz éve is, hogy Amerikába lógott. Na, majd az küldözgeti, ha ugyan él szegény feje, a dollárokat. Hiszen azért szökött ki, mert nem nézhette az apja kujon dolgait. A postamester beszéli, hogy soha még csak egy kártya sem jött attól. Ő neki megvan a hivatali tapasztalata, őt nem csapják be. Majd bolond lesz az az internacionálé oda írni a vevényre, hogy én küldöm ám, az internacionálé, a pénzt. Hiszen akkor mindjárt lefülelnék az embereit. Hanem itt van a szegény néhai Boda Jani, miért ne tömhetné az őket a másvilágról.

Gulyás Pista büszke volt rá, hogy ezt így kifundálta s az emberek jobban haragudtak Zoltánra, semhogy ne kaptak volna a feltevésin. Tanakodtak, hogy lehetne az amerikai Boda-fiú neve mögül a vörösöket kiugrasztani s ezek a Fantomas-históriák még jegyző Lajcsi tört szemébe is visszacsalták a hajdani elevenséget. Bizony, jegyző Lajcsi régen nem volt az a párdúc, akiben az apja azon a téli szánkó-úton annyira meggyönyörködött, de az a szép unatkozó agár sem, aki annak idején Veres Magda lábainál hevert. Valahogy elvégezte a jogot, Magda apja beszerezte őt az egyik pesti előjárósághoz, de a házassága végkép leverte őt a lábáról. Valami veszekedés ürügyén kimaradt a hivatalából s azóta az

apja háborús százholdján gazdálkodott, azaz anyjára hagyta a cselédeket s feleségére a külügyi képviseletet. Ő maga fájditotta a fejét ; asztalról kasznira, kaszniról ablakra sétáltatta a fénytelen szemeit ; iddógált, de nem sokat ; többnyire hallgatott, mintha a gondolataival lett volna elfoglalva. Az a Magda, akit ő a pesti zsúrokon annyira csodált, elveszett ebben a lompos-testes asszonytságban. Hiszen ennél az ő utolsó szeretője is különb nő volt. De sem bátorsága, sem ereje, sem kedve nem maradt ahhoz, hogy ezt a véleményét házasesetükben érvényesítse. Úgy nyomta ez a nehéz nő, mint egy véletlenül rágördült szikla, amely alatt hiába ficáncol, ki nem szabadul. S ő nem is ficáncolt, megadta magát a sorsnak, az asszonynak és a legényéletére emlékeztető betegségeknek. Finom vágású, néma ajka mintha a fatalizmus szürke pecsétje lett volna.

Zoltán az apja irnokának a fia volt. Ennek is körmölnie illene valamelyik községházán. Csodálkozott, hogy az ilyen cigánysori népséget nem lehet a megfelelő körmöltető hivatalba visszatoloncolni. Itt lopja a drága napot, ahelyett, hogy dolgozna. Az a föltevés azonban, hogy Zoltán amerikai kommunisták pénzén urizál s a forradalom aknáit rakja le a Cigánysoron, megnövesztette őt Lajcsi szemében. Szerette a detektív-történeteket, volt egy manikürös-kisasszony barátnője, az kapatta rá. Együtt olvasták el a Holt kezét s amióta a hivatalból kimaradt, bár az újságot épen csak megturkálta, de Tolnai Világlapja detektív-történeteit Magda rosszalása ellenére sem mulasztotta el. Az ő esze zugából került elő az idea, hogy írjanak a pénzküldemények feladójának s majd kiderül, él-e ilyen nevű úr Amerikában. Gulyás Pisti meg is fogalmazott egy levelet, melyben a hősök emlékszobra javára kért tőle csekély támogatást, válasz azonban nem érkezett. Új bizonyíték, hogy a pénzt a vörös kutyák világszervezete küldi.

Egyetlen ember volt a belső soron, aki a cigánysori Minotaurust más szemmel nézte, mint a többiek : Horváth Laci. Ő nem hitt a vörös kutyák dolláraiban, de még Veres Magda öröklélméletében sem. Az igaz, valahány Boda mind hóbortos, de hogy valaki úgy gubózza el magát a Cigánysoron, mint Zoltán, ahhoz nem elég a hóbortosság, az ilyesmi rendszeres világnézeti aberráció.

Horváth Laci voltaképp örült ennek a cigánysori kuruzslónak, aki mintegy világnézeti háttérrel adott az ő belső soron körorvossága mögé. Szegény Laci addig emlegette az őseréjű népet, amíg a nép megtette őseréje gondnokának. Laci ezt előbbre is így gondolta ; talán csak drukker-pesszimizmusból, igaz. Nem bízott, hogy a klinikák tülekedésében kitünhet s elhitette magával, hogy neki ép ez az elkerülhetetlen körorvosság kell. Sajnos, ezen a télen olyan öröm érte, amely megingatta az ő körorvos-ideológiáját. Az egyik kiadvállalat pályázatán egy paraszttárgyú regényét megdícsérték. E dicséret után örülhetett volna a körorvoságnak, amely még alaposabban belémeríti őt a népbe. Laci azonban nem örült, sőt némi fanyarsággal gondolt a parasztszekerek löcseire, amelyek a dialektus legszebb leleteit is túlzörgik a megszedült orvos-

fejben. Már-már tudomásul kellett vennie, hogy ez a körorvosság vismajor gyönyörűség, melyre őt a Nessus-ingű menyasszony kényszeríti s egyáltalán nem e népnek az az öle, amelyért annyit lelkesedett. Lelkének ebben az alattomos forradalmában a cigánysori kuruzsló voltakép a Nessus-ingű menyasszony oldalán harcolt s nem mint közvitéz. Mert hisz ép a Zoltán rendszeres világnézeti aberrációja volt az, amely az ő körorvoskodását is világnézeti hittevessé fokozta. Egy világnézetes kuruzslóval szemben egy világnézetes körorvos: az a Hodos, amely ilyen antagonizmust mutathat fel, már nem is Hodos, hanem az emberi eszmék kicsiny, de teljes színpada. Itt nem a körül folyik a harc, hogy ki vágja fel az öreg Gulyás keléseit s nem is a körül, hogy a Cigánysoré vagy a belső soré legyen a falu. Lombik ez a Hodos, melyben a jövő életgesztusa készül. Egyik felől a nyomorúság vallása, másik felől az egészsége. Kereszténység és pogányság: Dosztojevskij és — Szabó Dezső.

Horváth Laci, aki immár családos ember számba ment (s mint ilyen ott látva maga körül azt a terebélyes, százunokás családot, amelylyel a «csodálatos élet» írója kárpótolta sokat és méltán hányatott hőst), a pátriárkák mosolyával nézte le Zoltánt, aki «vallást épített a nyomorékságára». De noha lesajnálta őt, lovagiasan akart küzdeni s oda szánta neki a tagadásnak azt a cigánysori fáját, amelyet az Úr is megadott a maga világnézeti ellenzékének. Akármit mond Pákozdy, ő nem hozza rá a csendőrséget s nem fojtja meg külső eszközökkel belső tévelygéseit. A kettőjük szabad sorából kell kibontakoznia az «egész ember» igazának. Különben mit ér a hodosi lombik s az ő «életgesztus» kísérlete?

Sajnos, a helybeli intelligencia másképp vélekedett, mint Laci. Ő szerintük, ha van egy cigánysori Minotaurus, kell lenni egy belső-sori Theseusnak is. S ki lehet ez a Theseus, ha nem a helybeli körorvos, akit hivatalán kívül ifjú felesége ígérete is erre rendelt? Fia Sándornak azonban hiába magyarázza Laci, hogy a Dosztojevskij-szellem megfertőzte Európát s az egészséges államok előbb-utóbb kitiltják őt könyvesboltjaikból. Fia Sándor Zoltán fejét követeli s hallani sem akar világnézeti duellumról.

Mit tehet a közhangulat ilyen várakozása előtt egy körorvos, aki szellemi párbajt óhajt vívni, de Molnár Zsófia a négyhetes felesége? Nem lesz-e célszerű az ő törékeny üveglombikját a határozott külszín fémszekerényébe rejteni? Ha távol akarja tartani «kísérletétől» a földbérő és volt különítményes tisztak kemény kezeit, bizonyára így kell tennie. Horváth Laci viselkedése ebben az időpontban csakugyan kettészakad s lesz társadalmi Pákozdyék s világnézeti Zoltán felé. Jegyző Lajcsiék teáin nem szólal fel «a vörös kutyák kartele» ellen s óvatosan, de azért osztozik Csanádi Gábor felfogásában is; a farkasok nem felelősek azért, hogy farkasok, de mégis csak azok s az egészségnek megvan a maga könyörtelensége. Sőt a titokzatos pénzküldeményekkel kapcsolatban Pier delle Vigne farkasréti kalandját is elbeszéli. Lám ez a Bodagyerek akkor is megmentett egy kommunista ügynököt! Ezt a zárkövet-

keztetést már nem ő biggyeszti az exkancellár tébolydai szerepléséhez. Ő jól tudja, hogy noha a tény igaz, a fogalmazás rágalom. Ő egy kissé meg is veti Veres Magda teázóit, akik ilyen átlós irányban találják meg az emberi tettek indokait, de azért mégis csak kibökkenti a történeteskét s oly kelletlenül tiltakozik a rosszhiszemű epilógus ellen, hogy ez a tiltakozás szúnyogdöngés a Pákozdyék trombitái hegyén.

Maga sem tudja, mi pottyantatta el vele ezt a történetet ép abban a pillanatban, amikor Gulyás Pisti Fantomas-regényének szüksége volt rá. Talán a hajdani jeles tanuló, aki a magyarok származását úgy is el tudta mondani, ahogy a történelem tanára kívánta s úgy is, ahogy a magyar nyelv. Horváth Laciban érdekesen keveredett bizonyos eszmei hajthatatlanság s társadalmi hajlékonyság. Noha már ő maga is összeszedhetett egy farkincányi bajuszt a szája sarkába, a gyermeki tisztelet-tudása tovább élt benne a bajszos férfiak iránt. Hiába került az értelme egy Pákozdy vagy egy Fia Sándor fölé, volt valami benne, ami több mint az értelem s ez a férfiasságnak szuggesztíója alá hajlította őt. Ez durva érv, ez méltatlan viselkedés, figyelmeztette az esze s ő mégis örült, ha valami óvatos formán át velük tarthatott, sőt az ilyen Pier delle Vigne-féle történetekkel is kiszolgálta őket az ellenállhatatlan gyermek-lojalitása.

Ezek az emberek bizonyára nem a kultúra kaviár-evőit, nyugtatta meg magát, amikor viselkedése utólag szúrni kezdte. Az élet öklös igazsága viszi őket. «Egész emberek»; nem szabad entellektüel-fintorokat kívánni tőlük. Ha durván fogalmazzák is meg az igazukat, igazuk van s a szellem hadvezéreinek, amilyen Laci is, el kell nézni alattvalóik martalóckodásait. Míg Magda teázói úgy forgatták Lacit, mint légyecsapót, akinek az a hivatása, hogy Zoltánt agyoncsapja; Laci úgy gondolt e teázókra s mögöttük az egész belsőorra, mint arra a kollektív rétegre, amely az ő «egész ember» hitének a «társadalmi rezonátora». Ő, Horváth Laci sokat álmodozott a parasztságból feltörő új magyar középosztályról; miért ne szolgált volna ki egy olyan népi, törölmetszett jegyzőt, mint Gulyás Pisti, a Pier delle Vigne kaland kétértelműségével.

Taktika nélkül nincs háború s némely taktika mögé a Zsófiák sem rejthöznek el túlszemérmesen. Ezekben a kis gyengeségeken túl Horváth Laci azonban igen gavallér Theseus volt, aki eszmei fegyverekkel ereszkedett a Cigánysor labirintusába. Hetzel fogorvos például alighanem ült-hült volna, azt a diskurzust hallva, amely Laci körorvosi kinevezetése után néhány héttel folyt le a Boda-pap első szobájában. Bizony ebben szó sem esett a tolnai korcsmárosról, de még a kakastollasok is kimaradtak belőle, ami nagy feledékenység, ha ez ember egy cigánysori kuruzslóval tárgyal.

Horváth Laci valamikor együtt fúrta a Boda-fiúval a kazal oldalát s nem az ő békáját ropogtatta-e meg Zoltán a János-hegy meredekén! Régi jóbarátok ők s mi sem természetesebb, mint hogy most, amikor ő is itt telepedett le Hodoson, meglátogassa.

Az ember lassan megülledik, magyarázta Bodáék viaszkos-vászon-diványának vetve a hátát; asszonyt vesz, állás után néz. Zoltán még szabad; ő még könnyen fütyül, no, de eljön az ő ideje is. Behr Alfréd említette, hogy szép elmekórtani dolgozata jelent meg a Panaceában. Bizony, ha valaki elméleten akar maradni, ne nősüljön hamar. Ő is azért mondott le az elméletről, mert nem akart lemaradni az életről. Pedig már laboratóriumot vezetett s ugyancsak marasztották.

Zoltán azonban nem maradt elméleten és nem is nősül.

— Mit hát? Sem tudós, sem apa? Valamit csak ki akarsz csikarni a világból?

— Ki, ki. De azt itt is megtalálom. Vannak sorsok, amelyek nem állítják az embert válaszütra s ilyen az enyém. Vagy tudós, vagy apa? Örülök, hogy az én életem nem adott fel ilyen vagy-vagyokat. Nem tudnám a feleségemet anélkül megsimogatni, hogy egy elmulasztott lombikra ne gondoljak.

— Az ember áldozatokra rakja a házat. Azért drága, mert arra rakja.

— Én pedig azt hiszem, hogy az igazi sors nem követel áldozatokat. Nem is állít válaszút elé. Annyira bekerít, hogy csak egy út marad, az amelyen járni kell. Válaszút-percek csak a rossz tragédiákban, vannak. Gyilkos legyek vagy lovag? Az ember lesz, ami lesz. Nagyon sok apróság summázódik abban, hogy mi lesz.

— S te mi leszel?

— Valószínűleg, ami vagyok. Én legalább nem érzem szükségét, hogy más legyek. S ez a jó. Az ember élete ott kezdődik, ahol az élet céljai elhagyják.

— S ha az életcéljaid ittfelejtenek a Cigánysoron? Bele tudsz nyugodni, hogy az maradj, ... hogy ittmaradj?

— Minden hegy jó egy imádságra, csak az ember legyen jó.

— Nézd, beszéljünk okosan — fakadt ki Laci. — Itt vannak ezek a te ... gyógyításaid. Ne érts félre, nem a körorvos agyarkodik bennem. Tőlem összepacsmagolhatod az egész Cigánysort, én szemedre nem hányom. Elhiszem, hogy vagy olyan orvos, mint én. Én tudom, hogy ez a te kuruzslóskodásod afféle világnézeti tüntetés. Valamit be akarsz bizonyítani ezzel, de mit? Értsd meg, nem a két pengőkön vitatkozom veled. De mi mellett akarsz itt tüntetni? Az a gyanum, hogy beleszeretél ebbe a «kivetett»-pózba s magad sem tudod, mit akarsz.

— Barátom, az ember nem úgy lesz kuruzsló, mint orvos vagy képviselő. Az egyetlen egy pillanatra sem jutott eszembe, hogy kuruzslóvá képeztetem ki magam. Nálam a kuruzslás nem is foglalkozás, inkább állapot, átmeneti állapot. Eleinte író akartam lenni, aztán tudós, aztán az ősi orvos, legalább is ezen a címen irigyeltem meg szegény Hetzel bőrkabátját. Ekkor történt, hogy a vörös véresejtek elcsúsztattak. Elcsúsztam mint orvos és fölkeltem, mint kuruzsló. Az lettem, mert nem akartam többé orvos lenni. Sőt egyáltalán semmi se

akartam lenni, egy sürgető érv sem noszogatótt, hogy a társadalmi hierarchiában elhelyezkedjem. Valami mozdult bennem s ennek a valaminek vagy valakinek a mocnása annyival nagyobb élmény volt mindannál, ami idáig történt velem, hogy megnyugodtam: legyen belőlem, amit ez a valaki akar. S ez a valaki egyelőre azt akarta, hogy elmenjek ehhez-ahhoz, aki ép hívott. Eleinte én magam is mulatságosnak találtam, hogy kuruzsló legyek. Hetzelt még meg is tréfáltam egy vakmerő kuruzsló apológiával. Sőt e különös gyógyítások alatt sem vettem egész komolyan, hogy kuruzsló vagyok. Az ősszel fel is utaztam Pestre, megmutatni, hogy másodszor nem csúszom el a vörös vértetekken. De amikor be kellett volna lépnem a terembe, tehetetlen szégyenkezés fogott el. Mintha az a bennem lakó valaki szégyenkezett volna s ez megrázóbb szégyenkezés volt, mintha én pirultam volna el. — Jól van, uram, te nem akarsz, hogy orvos legyek. Én ráérek és megvárom, hogy mit akarsz velem? — És hazajöttem diploma nélkül. S lassan ezt az én kuruzsló állapotomat is megértettem. Ha suszteriséget tanultam volna, kijavítanám a rászorulók cipőit. Medikus voltam s gyógyítgatók. A lényeg azonban nem ez. Nekem már nem is lesz foglalkozásom. Nekem csak életem lesz. A világban annyi teknős jár s mindeniknek a hátán ott a teknője: a foglalkozása. Időnként azonban teknőtlen teknősöknek is kell születniök. Valami ősemlekezése vagy jövőbelátó reménysége ez a természetnek, de így van: a teknős emberek nemének szüksége van a teknőtlenekre.

— S mért van? Mivel több a foglalkozástalan élet, mint a foglalkozásos? Mit nyer az ember, amikor a foglalkozását elveszíti?

— Ez a kérdés a népjóléti miniszterre tartozik. Azzal, hogy elveszti, semmit. De kérdezd úgy: mit nyert az ember, aki el meri veszteni a foglalkozását? — A foglalkozás: osztozkodás az emberi munkában s védekezés az egyéni gond ellen. Mi történt ezzel az emberrel, hogy nem akar osztozkodni, hanem az egész emberi munka kell neki, ahogy a filozófiának az egész tudás? Ki biztosította be ezt a vakmerőt, hogy átnéz a gond vállán s lemond a védelemről, amely a részmunkásnak kijár? Amikor Hamar bácsi gyomra a törvény elé idézett, belenéztek a zsebembe, hogy megfizettetem-e a kuruzslásaimat. — «Nem», feleltem, «nem fizettetem meg, mert nincs szükségem rá. De ha szükségem lenne, olyanoktól is kérnék, akiket nem kuruzsoltam.» — «Ez koldulás!» fakadt ki a bíró. — Itt a szó! Ott találtam rá a bírói emelvény előtt. S ha annyira ragaszkodol a foglalkozásokhoz, hát maradjunk ennél. Az én kuruzsló-állapotom átmenet a koldus-foglalkozás felé. Vannak emberek, akiknek koldusokká kell lenniök, mert csak mint koldusok lehetnek egészen bőkezűek.

— Új fogalmazás, de nem új betegség — jegyezte meg Laci. — Holdkór, a láthatatlan hold szomnambulizmusa. Mindjárt gondoltam, hogy az Isten tapasztott ide a Cigánysorra. Hát ilyen komolyan veszed a te «nagy fikcióidat»? Azt hittem, csak Löbléket szoktad képesíteni

a vallásossággal. Azt megértem, hogy valaki foglalkozást keres Isten nevében, de hogy lemondjon róla?

— Bizony, az élet igazi csodái túl vannak «A csodálatos életen».

De Laci elhagyta a béketűrés. Ép a fonákja volt ő az átlag felnőtt-embernek. Az élet külső dolgaiban hajolt, símult, de volt néhány központi gondolata, ezekből élt s ha ezekhez nyúlt valaki, a föl-paprikázott gyerek haragjával hadakozott. — Ha hamis is a kocsány, szellemi kocsány tartja őt is — gondolta Zoltán s szerette és szánta őt ezért a hamis kocsányért.

— Csak azt a pillanatot szeretném elcsípni, — tüzeskedett Laci (s a dívány hátának szakadt csipkevédőjével a két halott fiú arcképét is lerántotta) — amikor egy ép emberi agy, amely az élet ezer dolga előtt helyes gondolatot terem, egyszer csak elrúgja maga alól a trambulint és zsupsz, bele az Istenbe. Hiszen érthető, az ember ott keresi a vigaszt, ahol találja. De mégis, hogy egyszerre csak elveszzen a fejed fölül a nap és a csillagok s minden porcikád ehhez a láthatatlan, nem levő s mégis az egész életedet betöltő holdhoz igazodjék, ez . . . igen, ez iszonyú! Ez emberi szenvedés mértéke, hogy az Istent kellett megtenni orvosává. Akármilyen hazugság árán, de szabadulni a szenvedéstől s lezárni a magyarázatok lezárhatatlan körét. Zsongító tapaszt ez az egész. De hogy lehet belenyugodni egy ilyen tapasztba. Inkább fájjon! S talán nem is kellene fájni. Meggyógyulhatna. Csak így könnyebb és olcsóbb. Isten a gyáva betegeké.

— Aki belátta, hogy beteg, mindenesetre közel van hozzá.

— De miért kell azt belátni?

— Mert csak belátni lehet, vagy nem gondolni rá. A te «egész embered» épúgy fikció, mint az Isten, csakhogy képtelen fikció. Mi az, hogy egész? Vagy minden lélek egész, vagy egyik sem. A lélek mindig korlátozott. S mondom neked, a lélek ereje ép az ő korlátai. Aki megismeri a maga korlátait, lelke erejét ismeri meg. A legszebb emberi erők a csonkaság falainak az ostromában pazarlódnak el. Boldog az, aki ismeri a falakat s nem rohan nekik, hanem fölfelé néz s a falak kürtője fölött megpillantja az eget.

— Perverz, igen perverz okoskodás. Lehet, hogy ennyire elvakulj ennek a gondolatmenetnek az átlátszó pszichológiája iránt? Csonka vagyok, tehát senki sem egész. S mert én vagyok csonka: a csonkaság Isten áldása. Azért élünk, hogy a csonkaságunkat fölismerjük. — Van-e ennél képtelenebb perverzítés? A nyomorúságod mankóját tennéd meg a világ tengelyévé. Mankóra szoruló vigasztalás.

— Ha a «degegeszebb ember» minden fogyatkozása külön mankót kapna, mankóval keríthetné be az udvarát. Miért emlegeted úgy az én fogyatkozásomat, mint az egyetlen, amelynek Istenre van szüksége? Te leleplezted az én okoskodásom pszichológiáját? De jobb-e a tiedé? Ezt a Boda Zoltánt a természet elütötte a szerelemtől. Én azonban megnősültem; ez olyan előny, amelyet beléptem pillanatában az orra

alá kell kenni. Hiszen ő az, aki velem szemben a csonka ember s én vagyok az, aki vele szemben az egész ember vagyok. Akármit hisz ő, az csonka hit, s akármit hiszek én, az egész hit lesz. Juttassuk eszébe az ő csonkaságát, rendítsük meg az ő csonka hitét és piszkáljuk ki a Cigánysor kátyújából az ő csonka pályáját. Csakhogy mit gondolsz, hány éve forgatom én ezt a kételyt, amelyet te öt perc alatt akarsz belém oltani? Azért ismertem meg az Istent, mert megcsonkított, vagy azért csonkított meg, hogy megismerjen? Fogas kérdés; fogai közé szorul a mi értelmünk egész kicsinysége. De, hidd el, csak a kezdet kezdetén fogas, amíg az értelem beszél az értelemmel s nem a benned lakó Isten a rádtámadó szavakkal. Éltem, de ez a szó nem fogadja be mindazt, ami a lélekzéssel egyidőben történt bennem. Mindenki él, aki eszik, amikor enni kell s szeretkezik, amikor szeretkezni kell. Az ember azonban mást is tesz, mint él. Nemcsak az életet akarja betölteni, hanem valami mást is. Egy különös többlet munkálkodik benne, amely ki akarja javítani az életet. Jön, mint váratlan elakadása a kétszerkettő kerekeinek. Rádszakad, mint eliszonyodás, hogy ki vagyok s mért nem élhetek az élet szerint. Ez a többlet több, mint az élet s harcol vele. S olykor a többlet kopik le s olykor az élet romlik el. De bizonyos, hogy ez a többlet az, amely a világot Isten országává s az embert Isten fiává akarja tenni. Ez a többlet maga az Isten... Innét nézve mit jelent az, hogy a természet melyik pofonja tanított meg gondolkozni s vajjon e pofon nélkül gondolkoztam volna-e? A pofon épúgy bennem volt, mint az Isten s egyiket sem kerülhettem el.

Horváth Lacit ez a nyíltság kiütötte az ő «egész ember»-sége nyergéből. Ha csak vitatkozni kell, állja ő, de Zoltán egy váratlan mozdulattal kitakarta magát s ez a pőreség megzavarta. Az egész látogatása alatt erre a sebes pőreségre célozgatott. Ő kitalálta «Zoltán titkát», s ez a kitalált titok adott lovat a fölénye alá. Mégis, amikor Zoltán maga nevezte meg, amire ő célozgatott, a vitatkozóból fölmerült az örök gyermekjóság, s már sajnálta, akit megbántott. Nem hitt abban az egyszerűségben, amellyel Zoltán a maga titkáról beszélt. Ez az egyszerűség a nagy sérelem daca. Laci a maga szíve után ítelt s már szégyelte célzásait, amelyek ilyen dacos egyszerűségbe hajszolták Zoltán szégyenét. Csak dadogni tudott, mint kisdíák korában, amikor a szomszédja lábára ejtette a súlygolyót. Adta, hogy nem érti, miféle csonkaságról van szó; habogott valamit misztikus alkatokról s annyira belezavarodott, hogy amikor elment, nagy kanyaróftok ütöttek ki az arcán és homlokán.

Zoltán őszintesége azonban nem volt a nagy sérelem daca. Egyre nyugodtabban gondolt arra a csonkaságra, amelybe Laci szerint nem lehetett belétörödni. Ő maga is meg-megkérdelte magát: gyógyult heg ez a nyugodtság, vagy durva var az eleven seb fölött? — De lassan ez a kétely is megszokássá vált. Fölmerült és eltűnt, s ha utána másra gondolt, gondolatainak nem maradt szorongás-alja, mint régen, amikor egy kerülőúton járó szó is az arcába zavarta a vért.

Még az elmúlt ősön történt, hogy Zoltán meglátogatta az öngyilkos Halász intéző özvegyét. Az asszonynak vendégei voltak, ifjú Horváth Sándor, a felesége és Ilonka. A vendégek nem akartak rögtön cihelődni s neki sem volt oka visszahúzódni. Ilyesformán Halásznénak ugyancsak tömnie kellett a beszélgetés réseit, hogy rájuk ne szakadjon a csend. Mit tegyen? Sándor fiatal feleségét dicsérgette és Zoltánnak ajánlotta a nősülést: «Talán fél az asszonyoktól?» Horváth Sándor ugyanebben a pillanatban fölnevetett, majd, mintha nem is hallotta volna a kérdést (vagy talán csakugyan nem is hallotta), Halásznéhoz fordult: «Képzeld», mondta, «az éjjel azt álmodtam, hogy levágták az orromat s maga egy szál virágot tartott élém. — Szagolja csak, Sanyi, maga szereti a virágokat». — Zoltán nem dönthette el, mi volt ez: csakugyan ezt álmodta Sándor s most ötlött eszébe, vagy vaskosan akart szellemeskedni, megcsipkedni az asszonyok előtt a vöröst? De a tekintete ép ebben a pillanatban tévedt össze a Horváth Ilonka ráfordult tekintetével. Ha van benne egy vérhullám, mely a régi zavar szelének enged, az most felcsap a homlokáig. De nem, Zoltán homloka nyugodt maradt, mint egy bezárt kapu s Horváth Ilonka nem látott rajt mást, csak azt a szánakozó komolyságot, amely annyira különbözött az ő férje akaratos, ráncos homlokától.

Amilyen jelentéktelen volt ez az eset, ugyanannyira bizonyító. Az újpesti híd s a fájdalom, amely a korlátra hajtotta, oly messze volt tőle, mint a gyermektől az a másik világ, amelyben még az anyja lélekzett helyette s izmai szűk húsbörtönbe préselve várták a megígért, szabad mozdulatokat. Másodszor is megszületett s a világ többet világosodott körülötte, mint amikor első börtönéből a világra jött.

Mintha az élete csakugyan akkor kezdődött volna el, amikor az életcéljai elhagyták. A múlt elsúlytalanodott s a jövő nem adhatott mást, mint e jelen másait. «Ha szükségem lesz rá, olyanoktól is kérek, akiknek semmit se adtam», erősgette Laci előtt is, s ez a koldusbiztonság biztosabb vagyon volt, mint egy életjáradék. — Egy idő óta sokat olvasta az evangéliumot. Nem az Írást, amely az igazság tanítója, hanem a testvér-könyvet, amely másnyelven mondja el az ő szíve könyvének a följegyzéseit. Visszaemlékezett szegény Izsák tisztelendő úrra, hogy meggyötörte a faggatózásával: «Ne gondoljatok a holnapokkal.» — Nem léhaság ez, — szuttyongatta szegényt — nem gondolni a holnapokra, amikor a harmadik születésnapunkra már porcellándisznót kapunk s apánk-anyánk tanít ki rá, hogy a disznó hátán lévő rés: a polgár-erény s a jövő. S ez az első rés hány jöendő rést fiadzik, amelyeket polgári kötelességünk tömni és tömni, mert az ember hangya és nem tücsök. — A derék Izsák milyen olcsó kis kompromisszumot húzott ki a zsebkendőjéből, melybe a beteg orrát s a zavarát szokta eltemetni: Krisztus nem akarta, hogy rabjai legyünk a gondjainknak. Mértékletességre int a hangyaságban s tartózkodásra a disznó rése előtt. De ha Jézus ezt akarja mondani, ezt is mondja. — Milyen világosan

állt most Zoltán előtt ez a mondás. — Nem, Izsák tisztelendő úr, ez nem azt jelenti, hogy «a pénz még nem minden.» Ez a mondás épúgy nem fér össze a porcellándisznóval, ahogy Krisztus sem fér össze a társadalommal. Ez a mondás bizalom Istenben és magunkban. Nincs jövő, csak jelen, s minden jelen az Istené. Szíved kamráiban nem lakhat meg egymás mellett a porcellándisznó és az Úr. Sem az Isten, sem a disznó, sem a szív nem tűri el ezt a kompromisszumot. A vallásos ember élete «perc, amely tovalebbről». Léhaság ez? Szent léhaság, amely megkönnyíti az inaidat, de a lelket sem nehezíti el.

Zoltán mindig irigyelte azokat, akik a világ futó tüneményeihez tudtak tapadni s nem ölték meg az egyik pillanatot a másikért. A fiesolei dombokat, Zapatieriék szőlőjét is ennek a mindenért hálás állapotnak az emléke lebegtette tündérszigetként ifjúsága sötét árjai fölött. Minden hernyó megérdemelte a ráfordított gondolatot s ha a kecskével ingerkedett, nem jutott eszébe a sors, amely vele ingerkedik. De Zapatieriék szőlője elszlott, mint egy megálmódott paradicsom. Egy emlék jóízévé száradt az ajkán s homályos ígérethez ködlött a lelkében. Hogy megnyomta a fiesolei napok után a szülőföld alacsony ege! Milyen rosszakarón hunyorgattak rá a sötét ablakú házak! S hogy tért vissza a betevőért könyörgő Boda János szeme-paraszán át a sorsa, mint dohos őszi reggelen az álom kedvéért félbenhagyott öngyilkos gondolat. A fiesolei domb meglebbent előtte, játszott vele és elszökött. A fák hernyói nem állíthatták meg a figyelmét. S a játékos kecskék nem takarhatták el a sors ingerkedését. A Hamar-pör alatt s utána e tavaszon azonban (befogva Csanádiék hajtógyűrűjébe, megint egy Csanádiéba, mint régen, Sonkon) íme, leszállt hozzá a megálmódott Fiesole. Nem is szállt le, belőle vetült ki erre a sötét, gyűlölködő magyar falura s ezt a Fiesolét már semmiféle ébredés sem vehette vissza tőle.

Úgy járt most az emberek közt, mint ott egy-egy különösen nyugodt napon a fái közt. Mintha nem is az állati lét lihegése lenne az élet, hanem titokban sarjadó növények néma légvétele. Megtalálta a növényt az emberben s az emberek Zádorát önmagában. Járt-kelt az ő kolóniája bajaiban, ezek közt a Kőkönyeiek, Bodák, Kovácsok és Sebestyének közt, akik e kertész előtt egy hajdani, vagy jövőendő növényélet mimi-krijébe csendesedtek s várták a kezet, amely megigazítja egy-egy levelüket. Tudta ő, hogy ez a mimikri percekig tart s ha elmegy a kertész, visszatér Sebestyénbe a hörcsög, Boda Jánosba az erkölcsi nihil és Schwarz Irmába rútságának a gyötrelmei. Ki érezhette világosabban, mint ő, hogy minden lélek magassága más hegy, s bár mind fölé egy ég borul, mindre más ösvény vezet? Nem válthatta meg az ő kolóniáját. De nem nagy dolog-e ez is: megtanítani az embereket erre a percnyi, öntudatlan színváltozásra s e színváltozás varázslatába járni, mint bűvölő, aki a lélek vadjait bűvöli el.

A Farkasréten csak a lelkek szerkezetét ismerte ki. Törzslapjain a belső vádak, önámítások és menekvések kerekeit illesztette össze.

Ez a fiesolei hangulata azonban a lelkek rejtett lehetőségeit idézte föl, azt, amit a világ az emberben elnyomott. Tehetséges, fensőbbrendű, erkölcsös, egészséges: hogy elvesztek belőle a hajdani ítéletek, csak az emberek rejtett lelkét látta; s azokat szerette legjobban, akikben legtöbb volt ez a világi ítéletekre le nem fordítható semmi-tartalom. A csönd lakik némelyik emberben, a titkon munkáló növények s az önmagában végződő végtelenség csöndje. Hajdan értetlenül ment el az ilyenek mellett, most ezek voltak a kedvesei. Tudta, mikor dől le Kökönyei Gyurka a határmesgye akácai alá s úgy intézte a sétáját, hogy ő is odaheverhetett mellé. Beszéltek egymásnak az életükről s a beszédjük céltalan volt és idővel nem törődő, mint a zab fürtjeinek méla lóbálgatása.

Boda Irénke sem hajtotta már Jóska alatt a hintát, de az «egy üveg óma, két üveg óma» béketűrése ottragadt az ajkain. Már ő főzött s úgy beszélgetett a csöbreivel, mint külön kis serény nénemasszonyokkal, akiknek ugyancsak ki kell pirulniok és meg kell izzadniok vele együtt, hogy az ebéd időre kész legyen. Zoltán különösen megszerette ezt az igénytelen lánykát. Ősszel fordult a tizenötödikbe s csenevészsége váratlanul átmelegedett. A haja fehér s a karja vékony maradt, de hajon és karon egy belső nap csillogása ült. Zoltán boldogan látta, hogy Kökönyei Gyurka nem egyszer mosolygott vissza erre a csillogásra, pedig már nem élt Jóska s nem volt ok kötődni a macska farka miatt, amelyért Irénke könnyörögni kényszerült.

De aki mellett Zoltánt mégis a legtovább pihentette meg az a «tovalebbenő perc», amelyen úgy lebegett, mint Jézus a Genezáret-taván, az anyja volt, ez a hallgatag anya, aki annyi éven át élt a konyha bútorai közt, mint járó asztal vagy lélekző edény s most lám, milyen jelentős beszéd lett a hallgatása, pedig épúgy hordta a világ mögé figyelő szemét, mint előbb. Zoltán órákhosszat elüldögélt az övéi közt, a konyhaszéken s míg az apja a kuruzsló-szakmában pletykálgodott, öregesen dödögött, vagy ép Zoltánt pedzegette, hogy miért nem vizsgálzik le már; ő az anyját figyelte, amint a faliszekrény fonottkosarából kiemeli a tojást, odaveri a bögre szélére, szétfolyatja a sárgát és a fehért, vagy az emelkedő habú tejet húzza félre a kirepedezett ujjáival, amelyeknek nem kell fogóruha, megszokták a tüzet. Zoltán időnként keze alá tolta az asztalon heverő kanalat s eltett az útjából egy széket, de feltűnés nélkül, hogy meg ne zavarja őt abban a csöndességben, amely e házi szertartások alján lappanghatott. Azért az anya is érezte őt, mint kellemes közelséget, amelynek talán a természetét sem ismerjük, de tudjuk, hogy kellemes s mozdulataiban egy távoli, földöntúli kacérság csillant meg, amelynek ő már a nyugtalanságát sem érezte; az aszott testében eltemetett ifjúsága keletözött az örökké várt szeretet előtt.

Zoltán sokszor végiggondolta ennek az asszonynak az életét, akinek a végtelenbe járó tekintete, íme, lassan az ő szemében is fölfakad s csöndje ő köréje is titkos páraokört lehel. Az anyja iránti szere-

tetén érezte meg, hogy már-már kész lélek ő ; az orom közel s mindegy, hogy az ember egy napig vagy száz évig fürdik az ég áramaiban, ő kiért az időszámító emberek közül s az időt nem ismerő Isten birodalmában él.

S mintha csak az élet is (vagy inkább, aki az élet alján az élet megjavítása ellen tiltakozik : az «egyszerű okosság», a nehézkedés, az ördög) fölfigyelt volna, hogy : hohó, valaki át akarja lépni a határait, megint egy szökevény, aki a szökés lehetőségét hirdeti. Amit huszonöt-éven át megtagadott, most mohón felkínálta, szinte visszasíránkozta a távozót : ne siess, barátom, itt van mindaz, amit kértél. Hogy eddig tartogattam? Hajaj, csak kellettem a portékámat ; nesze, fogd s tartsanak meg nekem.

Az ördög megkísértette Zoltánt s csak ők ketten tudták, hogy az életnek ez a visszacsalogatója az ördög kísértése volt. Aki az ördög karmai közt él, sokszor bosszankodik az ő vigyori igazságtételén. A dicsőséget akkor éred el, amikorra elkopott füledben a dicsőség csengése. A disznófejű-nagyúr akkor szúrja fel előtted arany szügyét, amikor az aranyán már csak arany mankót vehetsz. Az asszonyok akkor esnek utánad, amikorra elfelejtet a tulajdon esengéseid. Az ördög is igazságos, mondják, akik az ördögnek éltek s nem tudnak mit kezdeni késő bérével. Aki azonban az Istennel van, nevet az ördögön, hogy kaviccsal akarja megvesztegetni s márcsal akarja leitatni őt.

(Folyt. köv.)

Németh László.